

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ธรรมยาตรากับการพลเนจรโดยสมัครใจในสังคมเขมร หลังศูนย์ศักราช (Pilgrimage and Voluntary Displacement in Cambodia after Year Zero)
ชื่อผู้เขียน	นายณภาคดล กิตติเสนีย์ (Mr. Napakadol Kittisenee)
แผนกวิชา/คณะ	คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	อาจารย์ ดร.รัตนา โตสกุล
ปีการศึกษา	2553

บทคัดย่อ

"การเคลื่อนที่ของผู้คน" เป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของโลกปัจจุบันซึ่งมีพลวัตปรากฏการณ์การเคลื่อนที่และเคลื่อนไหวอันหลากหลายซึ่งก่อตัวขึ้นมาในสังคมที่ไม่หยุดนิ่งต่างๆ เหล่านั้น ทั้งในรูปแบบที่ถูกบีบบังคับหรือโดยสมัครใจได้เรียกร่องคำอธิบายต่อปฏิบัติการอันไหลเลื่อน เคลื่อนไหว และมีระบบความหมายอันสลับซับซ้อนดังกล่าว งานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่สนใจการเดินทางอันศักดิ์สิทธิ์นั้นอยู่ในแนวทางดังกล่าวโดยได้สร้างข้อถกเถียงทั้งในทางวิชาการและในเชิงสภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์อยู่ 2 ประการคือเรื่องมิติพิธีกรรมของการเดิน และทฤษฎีวิทยาหลังสมัยใหม่ของการพลัดถิ่นฐาน ประเด็นแรกนั้นสนใจเส้นพรมแดนระหว่างการเคลื่อนที่ทางโลกกับการเคลื่อนไหวอันศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ประเด็นหลังให้ความสนใจกับศาสนาในบริบทสังคมที่แตกสลายจากสงคราม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจการเดินทางอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก่อตัวขึ้นมาในค่ายอพยพแห่งหนึ่งบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในช่วงเวลาภายหลังจาก "ศูนย์ศักราช" อันหมายถึงหมุดหมายทางประวัติศาสตร์ของยุคสมัย (ค.ศ.1975-1979) ซึ่ง "พื้นที่ชีวิต" ถูกกลบฝังความหมาย พื้นที่ดังกล่าวอันเป็นแหล่งอ้างอิงและนิยามความหมายของชีวิตได้ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นสมรภูมิและทุ่งสังหาร ด้วยคุณลักษณะของ "การส่งคืนผู้ลี้ภัยกลับประเทศ" ทั้งในทางกายภาพและในเชิงสัญลักษณ์ งานศึกษาเกี่ยวกับธรรมยาตราที่ก่อนหน้านี้จึงให้ความหมายว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวเป็น "การต่อต้าน" อันหมายถึงการสร้างซึ่งสวนทางกันกับการหรือที่อื่นเป็นนโยบายของระบอบเขมรแดง ส่วนงานอีกชิ้นหนึ่งระบุว่าธรรมยาตรา

เป็น "ขบวนการเคลื่อนไหวข้ามชาติ" โดยสังเกตได้จากการแพร่กระจายตัวของแนวคิดเรื่องสันติภาพซึ่งเดินทางจากภายนอกมายังประเทศกัมพูชา เมื่อเงื่อนไขของสงครามในประเทศสิ้นสุดลง ทว่าธรรมเนียมตายกลับยังย่ำก้าวต่อไปถึง 20 ปี ก้าวไปพร้อมๆ กับการก้าวเดินของสังคมที่กำลังฟื้นตัวและอยู่ในกระแสการพัฒนาสร้างบ้านแปลงเมือง อะไรคือแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ผลักดันให้ผู้จาริกทั้งหลายเหล่านี้ สละที่อยู่อาศัยอันคุ้นชินซึ่งปัจจุบันนี้ได้ปราศจาก "สงคราม" แล้ว เหตุใด "การสังคนผู้ลี้ภัยในเชิงสัญลักษณ์" ยังคงดำรงอยู่และเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าเช่นนี้ "ปฏิบัติการของการโยกย้ายตนเองออกจากถิ่นฐาน" นี้เดินทางและสร้างความหมายอย่างไรลงบน "พื้นที่ชีวิต" ของชาวเขมร เหล่านี้คือคำถามหลักของวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พลวัตและความหมายอันสลับซับซ้อนของปฏิบัติการดังกล่าวโดยใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวในสังคมเขมรและที่อื่นๆ ในขณะที่เดียวกันก็ได้อาศัยการเดินทางไปพร้อมๆ กับผู้จาริกอันเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบวิธีวิจัยของชาติพันธุ์วรรณนาพหุสถาน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีวิทยาของการทบทวนตนเองเพื่อให้เข้าใจประสบการณ์ด้านในในฐานะที่ธรรมเนียมตายมีลักษณะของพิธีกรรมและการเคลื่อนไหวทางศาสนา ผู้วิจัยในฐานะที่อาจนับว่าเป็นผู้จาริกผู้หนึ่งในการเดินทางดังกล่าวก็จะเผยให้เห็นประสบการณ์นั้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เผยให้เห็นว่ามิติความหมายอันสลับซับซ้อนของธรรมเนียมตายในฐานะที่เป็นการเดินทางอันศักดิ์สิทธิ์แบบหนึ่งนั้นได้ดูดซับความหมายของการพลัดถิ่นโดยถูกบีบบังคับเข้ามา ซึ่งเป็นนโยบายที่เกิดจากระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ธรรมเนียมตายได้เปลี่ยนแปลงประสบการณ์การเดินทางอันเจ็บปวดนั้นให้เป็น "การพนงจรโดยสมัครใจ" ซึ่งความสูญเสียและทุกขเวทนาต่างๆ จากเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์นั้นได้รับการเยียวยา ความหมายของ "การถูกพรากจากถิ่นฐาน" จึงถูกแปรเปลี่ยนให้เป็น "ความผูกพันกับถิ่นฐานอย่างลึกซึ้ง" อันเป็นการตอกย้ำความหมายของการบรรจุกลับคืนชีวิตลงไปในพื้นที่ชีวิต ทว่ามีได้กระทำผ่านการอยู่ร่วมกับที่หากกระทำผ่านการเคลื่อนไหวที่ ถึงแม้ว่าการเดินนี้จะปฏิบัติการ "การรื้อฟื้น" สิ่งที่เคยมีอยู่ ทว่าระเบียบของชุมชนทางศีลธรรมที่ปรากฏในมิติพิธีกรรมของธรรมเนียมตายกลับมิได้ทำให้ทุกคนเท่าเทียมกันหรือมีลักษณะเอกวัฒนธรรมดังที่ปรากฏในงานศึกษาเกี่ยวกับการเดินทางอันศักดิ์สิทธิ์ส่วนใหญ่ ทว่ากับปรากฏการซับซ้อนเกี่ยวกันระหว่างแนวคิดลำดับทางชนชั้นซึ่งเป็นชุดคุณค่าของสังคมก่อนสมัยศุนยศักราชกับความปรารถนาที่ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ลักษณะอันมีพลวัตของธรรมเนียมตายยังผูกพันกับย่างก้าวของสังคมอย่างแนบแน่น เราสามารถมองเห็นความเคลื่อนไหวและการเคลื่อนที่ของสังคมผ่านการเดินทางในรูปแบบดังกล่าวได้ สำหรับปลายทางของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ไม่ได้มุ่งที่จะให้คำตอบข้อสรุปว่าตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อพิจารณา

อย่างก้าวอันยาวไกลของธรรมยานั้นจะพบว่าปฏิบัติการดังกล่าวกำลังบอกกล่าวแก่เราว่า "การส่งผู้ลี้ภัยกลับบ้าน" ยังไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นแล้วก็ตามแต่กับ "การส่งคืนผู้ลี้ภัยกลับประเทศ" การส่งคืนกลับบ้านในความหมายที่เป็นการคืนพื้นที่ชีวิตและสำนึกของการดำรงอยู่อย่างมีชีวิตเปี่ยมความหมายนั้นยังไม่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขมรยังคงปรารถนา "บ้าน" ที่จะให้ที่พำนัก ภายหลังจากสังคมยุคหวาดผวาทที่พวกเขาและเธอได้เผชิญมา

Abstract

'Flows of the people' has been one of the main themes in our current 'world on the move'. There are several and diverse manifestations of motion and movement emerging from societies 'en route' either in coercive or voluntary manners all requiring deep investigation of these fluid, dynamic and symbolic practices. Anthropological study of pilgrimage has been revolving around this juncture by rendering two major academic as well as existential debates: ritual perspectives of walking and post-modern theology of 'displacement'. The former has been engaging with what the distinction between the sacred and secular motions actually is. Meanwhile, the latter has been dealing with re-visiting religion within the nexus of radical change in fragmented, war-torn societies. This study aims at exploring in-depth Dhammayietra as a form of pilgrimage coming out of a refugee camp along Thai-Cambodian border after two decades of 'Year Zero', the historical demarcation of the dramatic destruction of 'lifescape' (1975-1979) in which meaningfulness of life has been inscribed and remembering was transformed into the battle and killing fields. By this physical and symbolic practice of 'repatriation', the former literatures on Dhammayietra defined this mobile social act as 'resistance', the constructive movement against the deconstructive policy by the Khmer Rouge regime, and another seen as 'transnational movement' observable in the flows of peace concept from 'outside' Cambodia. As the condition of warfare in country retreated, yet the pace of Dhammayietra has not receded. It has been on-going annually for twenty years along with the progress of the society's

reconstruction and development. What are the driving forces, compelling to displace the pilgrims themselves from their familiar own places where they have seemingly been living without 'war', not requiring to be 'repatriated' over and over again? How does the 'displacement' practice work on Khmer lifescape? These have triggered the central questions of this study. I have reassessed the dynamisms and definition of this sophisticated act by unearthing the historical data of the motion and movement in Cambodia and beyond while at the same time 'following the pilgrims' employed as the multi-sited ethnographic methodology. Viewed as ritualistic, religious movement, I have further incorporated 'reflexivity' as the way to make sense of the inner, perceptive aspect of the pilgrims, the fellowship to which I also adhered when conducting 'fieldwork on the move'.

This study unveils the profound perspectives and dimensions of Dhammayietra as a vignette of pilgrimages absorbing the coercive displacement undertaken by the policy of Democratic Khmer regime then turning the painful mobile experience into 'voluntary displacement' where the sense of loss, trauma and suffering of the genocidal days remaining to be healed. The meaning of 'displacement' has therefore been transformed into 'deep-placement' the sense of re-remembering, re-inscribing into the lifescape not by fixation but motion. Yet, as the 'restorative act' the walk has been, the 'moral order' appeared in the ritualistic realm is not egalitarian and culturally unified as shown in pilgrimage literatures, there are also competing motifs on pre-Year Zero hierarchy and the wish toward the improvement. The dynamic character of Dhammayietra has further been interwoven with the social progress. It can be seen as the metaphorical motion and movement in which society has been embodied. This study has eventually come to make, not the conclusion but remarque: With considering the long-last steps of Dhammayietra as a symbolic 'repatriation', whether this movement has been evoking subtly the Cambodian has yet had 'rematriation' where lifescape of care, nurturing and the sensibility of 'home' would be dreamt of in the 'post-traumatic society'.